

Јованка ДЕНКОВА

МОТИВОТ НА ВЕШТЕРКИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА И МЛАДИ

САЖЕТАК: Овај рад испитује тему вештица у македонској књижевности за деца и омладину. Ово се ради путем репрезентативних примера из народне и уметничке књижевности. Тема вештица је тема која долази из фолклора, одакле се преселила у сфери натприродног. Ова тема се налази и у књижевност за одрасле, посебно у фантастичној књижевности, али ефекат који она изазива у књижевности за деца и млади је сосвим другачији. Тамо, ова тема не изазива страх, очај и незнање, већ је само пријатно изненађење и чудо.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: вештице, натприродно, реално, фолклор.

Поголемиот број теоретичари на литературата се согласуваат со тврдењето дека корените на фантастиката во македонската литература „лежат“ во два извора. Така, според Лорета Георгиевска-Јаковлева, на појавата на фантастиката од една страна влијаат писателите на фантастиката од западно-европската и светската литература, а од друга народното творештво и тоа сказната и преданието како засебни жанри“ (Георгиевска-Јаковлева 2001:80). Овие два фолклорни облика се сметаат за архетипови на книжевноста на имагинарното“ (Капушевска-Дракулевска 1998:23). Роже Кајоа, исто така го прифаќа овој став, но оди и понатаму со тоа што ја застапува идејата за замената на еден жанр со друг. Имено, тој смета дека светот на фантастиката го заменува светот на сказната, за во поново време и самиот да биде заменет со научната фантастика, односно „бајките, фантастичната проза, научната фантастика, исполнуваат така во литературата една еквивалентна функција, која како да ја предаваат едни на други“ (Кајоа 1972:763). И Влада Урошевиќ ја согледува поврзаноста на фантастиката со народното творештво од една страна, и со англискиот готски роман, од друга страна, и притоа како плод на тие две струи, тој разликува: *розово чудесно* и *црно чудесно* (Урошевиќ 1988:55). Литературата за деца и млади главно се одвива во областа на чудесното, сказновидното, зашто таму „чудесното создава еден алтернативен, поинаков свет - во кој човекот не прави разлика меѓу доменот на својата фантазија и доменот на материјалната реалност, каде што можното и неможното не се јасно разграничени, каде што помеѓу желбата и нејзиното реализирање нема непремостливи пречки“ (Урошевиќ 1988:41). Меѓутоа, еден значителен дел од фантастичната литература за деца не се одвива во доменот на чудесното, туку е инспириран од народното творештво, т.е. фолклорот презема теми од преданието. Една таква тема е темата за вештерките. Притоа, согласно со познатите разлики меѓу сказната и преданието, литературата за деца и млади од преданието ги презема следниве елементи: конкретизирањето на ликовите со лично име, како и точното ситуирање на времето и местото во кое се одвиваат настаните, што е типично за преданието, но не и за сказната; појавата на натприродното предизвикува зачуденост и возбуда, но не и страв, како во преданието; во преданието јунакот е раскажувач кој е сместен зад некој лик во текстот, а според „непишаното наратолошко правило она што во текстот го зборува раскажувачот не може да подлежи на тест на вистинитост“, бидејќи „како лик неговите зборови не мора да се вистинити, т.е. како лик во текстот тој може и да лаже, што придонесува за неизвесност во судот за слученото, што е карактеристика и на фантастичната литература“.

Денес во теоријата на литературата за деца и млади, главно, се споменуваат четири типа на фантастика:

- фолклорен тип на фантастика е онаа фантастика која се јавува во народната поезија и проза со бројни застрашувачки морбидни сцени;
- колодиевски тип на фантастика е оној вид фантастика која антропоморфно и персонифицирано го толкува светот на живите и неживите појави;
- керовски тип на фантастика, близок кон шаховската, ирационално несвесната претстава за светот, предметите и луѓето;
- жилверновски тип на фантастика кој е поттикнат од научните достигнувања на современата технолошка цивилизација (Китанов, Марјановиќ 2007:54).

Фолклорниот тип на фантастика е тесно поврзан со демонологијата, зашто таа го означува оној дел од фантастиката чии простори ги населуваат разни демонски сили и натприродни суштества. Всушност, „демонологијата може да се дефинира во четири различни нивоа: секојдневно, научно, теолошко и вештерско. Вештерското ниво го опфаќа користењето на демонски сили и појави со цел да му наштети на човекот. Инаку, вештерите (луѓе кои се занимаваат со вештерство) прават сопствена поделба на демоните. Тие имаат судбини, куќни демони, инкуби или сакуби, ноќни демони, еротски демони, чисти демони кои се наменети за дејствување врз свештените лица и демони кои напаѓаат стари жени“ (Патлицанковски 2005: 70-71).

Мотивот на вештерките ќе го сретнеме и кај одреден број народни приказни за деца, како „Малата Вештерка“¹, потоа приказната „Вештици“ (Пенушлиски 1964:148-149), итн.

Во првиот пример на хуморен начин е опишана, но не и мотивирана решеноста на детето да стане лошо. Малата вештерка која не е именувана поинаку, зашто тоа е нејзината основна детерминанта, посакува да биде лоша, себична и расипана, како и сите вештерки, па за таа цел: „Почна да ги чита книгите што ги напишале вештерките“. Освен познавањето на таинствените формули на магиите, вештерката треба да има и соодветен изглед, па малата вештерка (во настанување) се снабдува и со соодветна облека, како „вештерка сезнајка“. Припадноста на вештерскиот ред се идентификува со оние типични реквизити кои треба да ги поседува секоја вистинска вештерка, па затоа не изостануваат бубот, куќичката во шумата од која излегува ѓаволски чад, итн.....

Делото добива фантастичен карактер и заради моментот на оживотворување на предметите: „Занесена во подготвувањето на волшебната напиток, не забележа дека пареата од тенџерето ги оживува предметите. –Оф, што сторив! – се исплаши девојчето. Сите нејзини садови оживеаја и ја гледаа заканувачки“. Оживотворувањето на предметите не им дава демонска природа, туку тоа е во функција на закана и опомена на малата вештерка „никому да не му посакува зло. Зашто таквите секогаш ќе ги стаса казна“. Всушност од последната реченица на приказната видлив е нејзиниот поучно-дидактички карактер не само за малите деца, туку воопшто и за сите луѓе.

Вториот пример е народната приказна „Вештици“ (поместена во делот насловен како „Приказни – верувања и преданија“). Спомнатата приказна е од типот на оние во кои запишувачот максимално се ангажира да ја засведочи автентичноста на кажаното. Тоа се реализира на тој начин што во текстот се вметнуваат искази кои треба да ја загарантираат веродостојноста на раскажаното. Тоа обично се прави така што се вметнуваат печеници како: "Така ми беше кажано...", "Така сум слушнал" и сл.

Во приказната „Вештици“ раскажувачот тоа го постигнува уште на самиот почеток кога посведочува дека раскажаното е настан кој се случил на неговиот татко: „Си седел татко една вечер под еден трем од една воденица...“, со што пред слушателот ненаметливо се проектира слика на типична селска воденица. Инаку, се знае дека

¹ Од книгата *Сказни*, Македонска книга, Скопје, 1993.

водениците секогаш се наоѓаат надвор од селата, во изолирани, планински предели каде луѓето доаѓаат по потреба, па како такви, тие се совршено место за појава на невообичаени настани. И времето на случување на настанот кој следува, „...во време кај пет и пол саатот“, значи пет часот попладне, време кога ноќта го заменува денот, е совршено време за појава на подземни, мрачни, хтонски сили: „Времето било в мај месец и месечината била зајдена тогај пред пет деќики“. Веќе во следната наративна секвенца, со сознанието дека се работи за појава на „вештица ѓаволска“, раскажувачот повторно настојува да ја потенцира веродостојноста на раскажаното, така што повторно се навраќа на слушнатото од татка си: „Беше чул татко ми оти во тоа село сите баби, што беа умреле, беше се извештичавиле...“. И на крај, по елиминирањето на вештицата од страна на ѓаволите, со што се спротивставуваат овие демонски суштества и сили едни на други, раскажувачот пак ја подвлекува реалистичноста на раскажаното со зборовите: „Ете, вакви стравои сум видел, бре синко, јас, да ти пак не веруј оти има вештици и вампири“. Со тоа раскажувањето постојано се движи по онаа тенка линија која егзистира меѓу веројатното-неверојатното, можното-неможното и не му дозволува на слушателот/читателот да се определи за едната или другата страна. А, токму во тие предели лежи фантастиката.

Дадените примери не се осамени во македонската литература за деца.

Со делото *Седмичка малата вештеричка*, Славка Манева дала пример за фолклорна фантастика преземена од чудесното со елементи на магиското и окултното. Овде, таа зборува за темата на вештерките, една тема која припаѓа на фолклорот, од каде се транспонирала во областа на чудесното. Оваа тема денес е почеста во фантастичната литература наменета за возрасните, а сосема малку е застапена во литературата за деца (посебно македонската). Од фолклорот, темата за вештерите, вештерките навлегла и во фантастиката и како таква, застапена е во многубројни класификации на фантастичната литература.

Кај Влада Урошевиќ се застапени повеќе такви класификации (Урошевиќ 1988:155-160). На пример, оваа тема се среќава кај Монтегју Самерс, чија поделба се состои од „две поголеми групи на теми кои потоа се разделуваат во подгрупи“. Во втората група, која носи наслов „Дијаболизам, вештерство и проколнати науки“, како трета подгрупа е токму вештерството.

И Питер Пензолт, во својата листа на теми и мотиви на фантастиката, ја посочува темата на вештерката.

Во типологијата на Луј Вакс, присутна е групата „Игри на видливото и невидливото“, во која сосема оправдано може да се смести и темата на вештерките, особено кога ќе се земе во предвид фактот дека во дадениот текст, тие, по своја волја, можат да бидат видливи или невидливи.

Во контекст на тоа, кај Роже Кајоа, како група, се среќава „Нешто што е неименливо и невидливо, но кое има своја тежина, кое ја покажува својата присутност, кое може да убие или да наштети“.

Во класификацијата на Влада Урошевиќ, темата на вештерството, го наоѓа своето место во четвртата група на фантастични теми, во која спаѓаат „Теми во кои натприродното е поврзано со традиционални верувања (појавување на смртта, појавување на ѓаволот, потпаѓање под власт на демони, остварување на проклетства, дејствување со помош на магија, вештерство, окултистички постапки“ (потцртаното-мое, Ј.Д.). „Според Енциклопедијата на вештерство и демонологија, вештерките се најчесто жени (ретко мажи), стари жени, подгрбавени, со потечени очи, екстремно долг нос, долги коси и секогаш при рака со две-три метли. Живеат во планински предели во трошни колиби покрај огниште на кое постојано се готви нешто. Ентериерот на

колибата бил прекриен со полица каде што биле наредени потребните предмети за извршување на магиските обреди. Вештерките склучувале договор со ѓаволот и одвреме-навреме сексуално општеле со него. Во времето на инквизицијата многу жени биле прогласени за вештерки, па дури и недолжни (една од нив е познатата хероина Јованка Орлеанка). Малите деца можеле многу лесно да бидат прогласени за вештерки, доколку имале на себе некаков знак од раѓање, како што се црвени точки или поголеми нишани. Постоело и убедување дека вештерките меѓу себе се среќавале во точно определено време и место и тогаш ги извршувале своите обреди со ѓаволот кој за возврат им давал моќ да бидат вештерки. Во македонските народни приказни многу често се користат термините маѓепсничка, бајачка, гаталец, но и вештерка. Постои верување дека вештерка може да стане уште со самото раѓање, ако детето се роди со кошулка. Кошулката треба да се крие и со магиски обред да се предаде на идната вештерка. Вештерките најчесто ги убиваат луѓето обредно. Ги черечат, им го вадат срцето, ги печат на жар, или ги трансформираат во разни животни“ (Патлиџанковски 2005: 85).

Вештерките од текстот *Седмичка малата вештеричка* подготвуваат маѓии со кои им наштетуваат, им прават разни пакости на луѓето или луѓето под дејство на маѓиите потпаѓаат под нивно влијание, па согласно со тоа, се чини дека оваа група, иако доста широка, ги опфаќа ваквите теми и мотиви.

Според Вук Стефановиќ Караџиќ, „вештерка е жената која во себе има некој ѓаволски дух и се претвора во пеперутка, во кокошка или во мисирка, па лета по куќите и се храни со луѓе, а особено со мали деца“ (Поповиќ-Перишиќ 1989: 235).

Според Нада Поповиќ- Перишиќ, ова ни зборува за својството на преобразба, кое е типично за фантастиката. Во дадениот текст вештерките не се преобразуваат, па според тоа фантастичното од ваков тип - изостанува. И останатите верувања за вештерките изостануваат, како она дека жената не може да стане вештерка се додека не го изеде своето дете, потоа дека вештерките секогаш се стари и грди жени, дека имаат крст под носот, мустаќи и влакнести нозе, дека се големи заводнички, дека имаат зло око со кое можат да урочат некого, итн...

Всушност, ова зборува дека вештерките можат да се набљудуваат како еден од елементите во фолклорните обрасци на фантастиката, каде таа е еден вид на преносител во кој се отсликуваат претставите на нашиот народ за постоењето на натприродните сили кои се помоќни од човекот. Се разбира, Славка Манева не сакала да ги уплаши децата, туку, пред сè, да ги забави и насмее, па затоа таа ги изостава овие особини на вештерките. Единствени нивни својства кои се изразени е способноста да летаат на метли, да „ги познаваат тајните на природата, растенијата, одредена моќ на супстанциите, таен јазик“ (Поповиќ-Перишиќ 1989: 238), имаат голема сугестивна моќ со која, како некој внатрешен глас, им сугерираат на луѓето да прават злодела, го обожаваат златото: „...вештерките многу сакаат да го гледаат блесокот на златото кога ќе изгрее полната месечина“ (Манева 2001:32).

Позната е поврзаноста и фасцинираноста на вештерките со/од полната месечина. „Поврзувањето на жената со месечината има свој извор во сончевата космогонија, а има и морални па и сексуални конотации.... Лунарната жена е променлива и нејзините расположенија како и нејзините циклуси зависат од месечината: вештерките одржуваат сабат за време на полна месечина, берењето на лековитите билки чие растење го помага месечината се бере за време на полна месечина, итн. На тој начин, на знакот му се припишува реална моќ: се воспоставува причиниски однос меѓу два поими и од тоа се изведува одредена пракса која нема никаква реална основа“ (Поповиќ-Перишиќ 1989: 238).

Седмичка малата вештеричка од Славка Манева го има конвенционалниот почеток на сказните: „Далеку, далеку преку седум, осум, десет или можеби дванаесет мориња и планини...“ (Манева 2001:7), иако уште во самиот вовед нараторот дава факти за веродостојноста на раскажаното, со зборовите дека така му било раскажано: „Ова е стара, можеби најстара или дури и престара приказна за вештерскиот род. Мене ми ја раскажа баба ми, а нејзе баба ѝ, а на баба ѝ пак нејзината баба и којзнае од која баба почнува приказна“ (Манева 2001:5, потцртаното-мое, Ј.Д.). Но, веднаш потоа, како еден вид на оправдување, нараторот како да се извинува со тоа што посочува дека и самиот се сомнева во точноста на приказната, со оглед на фактот дека во приказната се среќаваат современи елементи, типични за нашево време - спортски натпревари, модни ревији, па затоа и самиот наратор отворено се прашува: „Ако оваа приказна е толку стара како што велеше таа, како можела тоа да ѝ го раскажува бабата на баба ѝ или којзнае уште потаму која баба, кога тогаш немало ниту модни ревији ниту спортски натпревари? Баба ми многу гледаше телевизија и не е чудно некако да ги измешала работите, за да ни раскаже нешто интересно и возбудливо“ (Манева 2001:5, потцртаното-мое, Ј.Д.).

Традицијата на раскажување фантастични приказни постои уште од одамна. Сказните од фолклорот кои најчесто бабите (во функција на домашни воспитувачи) им ги раскажувале на децата, во кои натприродни суштества со злото сакаат да го совладаат човекот, биле раскажувани со застрашувачки призвук и биле одличен "лек" за палавите деца. Таму пораката од борбите на луѓето против вештерките и демоните била етичка: дека само со добрина и дисциплина можат да го совладаат злото. Подоцна, модерната литература во својот израз почнува делумно да ги користи фантастичните елементи од народната наратива, создавајќи нови приказни што го "фаќаат" моментот на современото: дека во тој магичен свет сега и децата можат да војуваат и да го надминат или да го победат злото.

Како и сите натприродни суштества од сказните, вештерките живеат во непристапни места, до кои тешко или не е возможно да се стигне. Описот на планината, на чиј врв се наоѓа Вештерскиот град како да има нешто сенишно во себе: „Планината е гола, без ни едно дрвце или џбунче. Наоколу сè се остри спили и карпи како огромни заби од некое страшно чудовиште. Доловите на планината и лете и зиме се полни со густа магла или кога таа некогаш се проретчува, се креваат некакви димови, како да излегуваат од големи казани скриени во земјата под градот. Никаков пат не води дотаму“ (Манева 2001:7, потцртаното-мое, Ј.Д.).

Вештерките се прикажани во согласност со народното верување, како грди, неуредни, а особено хуморно звучи описот на нивните куќи: „Куќите не се метат и не се чистат никогаш, зашто вештерките не ги сакаат чистотата и уредноста. Колку е куќата понечиста, толку се смета за поотмена во вештерскиот род“ (Манева 2001:8, потцртаното-мое, Ј.Д.). Особено се познати по својата лошотија: „Вештерскиот град прекуден одекнува од кавги, тепаници и клетви.... Низ собата летаат капаци, тенџериња, тави.... Набргу сите ќе станат крвави од тепачката и со големи џумки на главите...“ (Манева 2001:8-10), но и по способноста за правење магији од „змии, мртви птици, најчесто чавки, лилјаци, влакна од диви животни, жаби и ретки отровни тревки“ (Манева 2001:10).

Вештерките се ценеле според способноста за правење магији: „Секоја од нив си имаше свој рецепт за страшна магија. Особено беа силни магиите ако се приготвуваа кога времето беше врнежливо и мрачно“ (Манева 2001:11). Силата на магиите е поголема ако се приготвуваат ноќе, во осаменост, а особено ако ги содржат вистинските состојки.

Маѓиите се сметале за најсилни и најделотворни, ако во нив, како состојки имало нокт од мечка и заби од волк, најголемите и најкрвожедните грабливци во природата.

Во таков свет на омраза и лошотија во семејството на вештерката Зизи и нејзиниот маж Зузу се родила и седмата ќерка - Седмичка, по претходните, Првичка, Вторичка, Третичка, Четвртичка, Петтичка и Шестичка. Уште по раѓањето Седмичка го привлекла вниманието на себе со необичниот, грд изглед: „Седмичка беше со сини очиња, тркалезни обравчиња, мало чпртесто носе и секогаш насмевната“ (Манева 2001: 13). Нејзината *грдомтија* сите ја забележуваат и им се потсмеваат на родителите, заради што Седмичка постојано оди со покриена глава. Нејзиниот физички изглед со кој прилега повеќе на "човечко дете", отколку на вештеричка е прикажан во тотална спротивност на останатите припадници на вештерскиот род, така што од описот избива хуморен тон: „Сите вештерички беа умни и убави девојчиња, ...со шилести бради, со долги носови и со големи тртки“ (Манева 2001:13), а убавината била поголема доколку имале повеќе тртки на носот. Вештерките се насликани во согласност со фолклорната концепција. Тука се мисли на нивната физиономија и злокобното смевање и кикотење од кои се замрзнува крвта во вените. Видливо е претерувањето во нивниот опис, а се знае дека секое претерување, хипербола или претерано изобличување создава погоден терен за појава на фантастичното. Двете сестри на Седмичка, Првичка и Вторичка се избрани како најубави манекенки во Вештерскиот град, а еве како е прикажан нивниот изглед на ревијата: „Првичка беше облечена во најтенки пајажини, ...од ракавите ѝ се вееја слободни партали, на чии краишта, пак, висеа големи мртви пајаци. На главата имаше венец од волчи заби што се белееја оддалеку на нејзината црна и немиена коса. Од возбуда, носот и беше уште поиздолжен и црвен како пиперка“ (Манева 2001:58-59). Седмичка се разликува од членовите на своето семејство и по тоа што ја сака природата, цвеќињата, песнопојните птици, не сака да им нанесува зло на луѓето, се ужаснува од злобните приказни за сторените пакости врз луѓето, а најмногу се плаши од неделата, кога е нејзиниот ред за раскажување на пакостите. Во тие денови, таа, бидејќи е невидлива, слободно се движи меѓу луѓето, особено меѓу селаните и овчарчињата, на кои им го потпалува огнот за да се згреат, му носи букет свежо цвеќе на болното девојче во градот, и воопшто, се обидува да им се приближи. Таа силно сочувствува со несреќата на луѓето на кои вештерскиот род им нанесува или им подметнува злодела, под влијание на направените маѓии. Тука спаѓа приказната за двајцата бездетни старци, Велко и Велика, на кои Првичка им го истура млекото, јајцата од кокошарникот, алиштата итн, потоа приказната за детето Баже кое ја унесреќува слепата баба со тоа што ги убива двете ластовички кои ѝ ги заменуваат починатите деца, приказната за лошиот Петре кој си ја тепа жената, а подоцна, се степенува и со комшијата само затоа што не можат да се разминат на патот, приказната за завидливото девојче Лиле кое ја краде новата гума за бришење на сокласничката Билјана, приказната за пијаницата Коце кој под дејство на злобата на Шестичка, се опива и ја запоставува работата и семејството и приказната за разгалениот Борче, кој со својот инает ги нервира родителите, сокласниците и комшиите, заради што никој не сака да си игра со него. „Во мигот на средбата со иреалното (луѓето-мое) стануваат жртви на неговата сугестивната моќ (на маѓијата-мое), па дури и своевиден медиум преку кој делуваат ирационалните (натприродните, демонски-мое, Ј.Д.) сили... (...ликот е турнат во насилство)“ (Ѓорѓиева 2000: 26), се подложува на искушенијата на пороците, се поттикнува на завист и сл. Пакоста, злото, лошотијата и себичноста се највисоките и најпосакуваните "доблести" во таа средина. Тоа е еден свет во кој сè е превртено наопаку и во кој за природно и нормално се смета сето она што го отфрлува здравиот разум.

Меѓу секое раскажување за сторените пакости и лошотилаци на некое од вештерчињата од семејството на Седмичка, авторот вметнал и епизоди кои соодветствуваат на урбаното и руралното секојдневие од реалниот живот. Така, како да избива свеста за паралелното постоење на тие два света, еден до друг. Фантастиката овде не е ненадеен упад на натприродното во реалниот свет, бидејќи во светот на луѓето, во реалниот свет, тој не предизвикува некакви трагични настани и потреси (како и во сказните), туку се манифестира само како ситна пакост или мало нанесување на штета, своеглавост на домашните животни или инает и непослушност на децата. Со сите тие елементи, авторката направила паралела меѓу светот на луѓето и светот на вештерите. Прикажала дека и тие имаат секојдневен живот. Додека мајките остануваат дома да приготвуваат маѓии, децата се задолжени да прават пакости меѓу луѓето, а татковците собираат состојки за маѓиите. И вештерскиот род оди на панаѓури, на свадби, на гости кај роднини, на модни реви, на спортски натпревари... Потоа, зборувајќи за каприциозноста на вештерчињата, авторот зборува за каприциозноста на децата, воопшто. Имено, секоја година на вештерчињата им се купуваат нови метли, онака како што децата од реалниот свет ги израснуваат чевлите и при тоа и вештерчињата, како и децата не можат да се решат за бојата на метлата, т.е. чевлите. Во тоа паралелно постоење на двата света - реалниот и фантастичниот, Лорета Георгиевска-Јаковлева го согледува постоењето на фантастиката: „Фантастичниот свет може да се доживее како рамноправен со реалниот, што е и основен предуслов за појавата на фантастичното“ (Георгиевска-Јаковлева 2001:41). Роже Кајоа, зборувајќи за разликите меѓу сказната и фантастичната приказна, ги спротивставила волшебниот и реалниот свет: „...светот на волшебноста и реалниот свет заемно се проникнуваат без судир и конфликт. ...Суштествата што ги населуваат се далеку од тоа да располагаат со подеднакви моќи. Едните се семоќни, другите речиси невооружени“ (Кајоа 1972:728). Едниот свет е видлив, реален, познат, обичен, секојдневен а другиот - невидлив, иреален, непознат, необичен, недостапен, нестварен, фантастичен. Границата која ги дели тие два света е планината на која се наоѓа Вештерскиот град и таа физички не може да се помине. Таа е насликана со многу хтонски обележја: планината на која се наоѓа Вештерскиот град е мрачна, „гола, без ни едно дрвце или џбунче“, кога се подготвуваат маѓиите, пожелно е времето да биде „грмежливо и и мрачно“, при тоа е присутна една пеколна веселост, специфична за демонскиот свет, „Сè клокотеше со големи клобурци, а вештерките се кикотеа со кресливи гласови од задоволство. Скокаа радосни околу казаните со големи лажици в раце и буричкаа во зовриената течност. Дотураа уште жаби или змии отровници, за да биде маѓијата уште посилна“ (Манева 2001:11), нивните живеалишта се мрачни, сиви и нечисти, и ги имаат задолжителните вештерски реквизити, потоа, вештерските свадби и прослави се закажуваат во најветровитите денови од месецот: „Се сеќаваш ли колку беше убав денот на нашата свадба? Тогаш во градот, долу кај луѓето, ветрот искорна и испреврти многу стебла во парковите и ги симнуваше ќерамидите од покривите на куќите“ (Манева 2001:44). Можеби во светот на вештерскиот род сè што се случува е резултат на маѓиите, но во светот на реалноста на луѓето, сè што се случува „не ги надминува законите на природата и животот каков што го познаваме. Најмногу што може да се каже е дека тоа се чудни настани заради преголемата коинциденција“ (Todorov 1987:32).

Во ова дело, кое мотивски произлегло од фолклорната традиција, а се надоградило со помош на елементите на сказната, Славка Манева си поставила задача да ја прикаже борбата меѓу доброто и злото, борба во која на крајот доброто ќе извојува победа, благодарение на чистото, добро срце на Седмичка. Таа, сочувствувајќи со несреќата на старците Велко и Велика, плаче искрено и неутешно, заради што станува

видлива, се "очовечува", отфрлувајќи го вештерското потекло, а со тоа се менува и името во - Добринка. Со солзите, со сочувството, Седмичка како да ја отфрлува "вештерската лушпа" и станува обичен човек со добро срце. Со тоа авторот отворено ја сугерира својата мисла дека единственото средство со кое луѓето можат да го победат вештерскиот род, кој е синоним за злото, се добрината, убавината на душата, сожалувањето, благородноста...

Во ова дело на Славка Манева, човекот е во центарот на сè, тој е силен, им одолева на искушенијата и ги победува дури и натприродните сили. Тој поседува исконски копнеж за победа на доброто над злото. Во овие приказни свое место имаат овие опозитни категории на убавото и грдото, доброто и злото, за убавото човекот е награден а за грдото главно е казнет. Зборувајќи за доброто и злото како категории во литературата за деца, Натка Мицковиќ истакнува дека доколку сè остане само на црно-белото сликање на светот во литературата за деца, односно ако „моралната поука е крајна тенденција на делото“, тоа може „да го деструира делото и да го оневозможи да постои како естетска функција“. Значи, доколку „остане во таа шема, тоа (делото-мое, Ј.Д.) ќе ги изгуби од предвид нијансите во нашиот постоен свет, ќе ги пренебрегне мотивациите кои луѓето ги определуваат кон еден или друг вид однесување во сета негова разновидност, ќе ја превиди сета разновидност на нашиот живот во кој ништо не е така просто, контрастирано во две бои“. Оттука, Натка Мицковиќ ги изведува основните воспитни можности на делата од литературата за деца: „...да го откриваат светот низ сето негово богатство на пројави, да го опфатат човековото однесување во сета негова разновидност, и така, афирмирајќи го тоа непресушно разнообразие на светот, да ги откриваат страните на доброто. Децата, по правило, доброто и убавото ги чувствуваат како идентични или мошне блиски категории, а исто така и нивните опоненти, лошото и грдото, речиси ги изедначуваат“ (Мицковиќ 1988:45).

И зборовите на нараторот содржат филозофско-етичка димензија: „Борбата за добрина и убавина во душата е посилна од сите вештерски водички и маѓии“. И самиот автор ја посочува морално-дидактичка интенција која ја имала при создавањето на ова ретко дело во македонската литература за деца и млади: „Првенствено, сакав да го пресечам стравот од вештерките кај децата. Тие во традицијата се прикажани како лоши суштества и секој оној кој не е добар со луѓето станува вештер. Но, во мојата книга, едно дете на родители-вештери станува човек, со тоа што не ги сака лошите особини на неговиот род и го прекршува основното правило на вештерите - малечката вештеричка заплакува, значи покажува хумани емоции“, раскажува г-ѓа Манева.

И Александар Прокопиев зборува за присутноста на ликот на бабата-вештерка во македонските народни приказни се смета за некој вид на демонско суштество со големи и незамисливи моќи: „Демонската природа на вештерката (...) и нејзината магиска надмоќ, често се потенцира и преку нејзината грдотија и старост, што сугерира дека таа во себе носи голема сума на опасно знаење“ (Прокопиев 1997:59).

Не може да се занемари фактот што ова дело е блиско до маѓијата и окултизмот, кои свој најголем израз нашле во романтичарската фантастика. Ова е сосема во согласност со тврдењето на Зоран Мишиќ: „Вистинското живеалиште на фантастиката се наоѓа во доменот на магиското и окултното, без оглед што речиси сите нејзини творци верувале во духови... За разлика од другите видови на имагинативното творештво, таа не ја претставува стварноста чудесна, туку чудесноста ја претставува како стварна. Затоа и ја нарекуваме фантастика: таа ни доловува еден свет во кој не веруваме повеќе, кој припаѓа на митската свест и почива некаде на дното од нашето битие. Во свеста на нашите предци тој свет не изгледал нималку фантастично: за нив тоа било чиста реалност...“ (Мишиќ 1968: X-XI).

Наведените примери се еклатантен доказ за потеклото и блискоста на фантастиката од фолклорот. Од пределите на народното верување, колективната свест, овие демонски суштества се преселиле и во современата литература за деца, за што особено сведочат делата *Седмичка малата веитеричка* од Славка Манева и сказната *Малата веитерка* кои мошне активно се читаат меѓу најмладите читатели. Тоа е показ дека фолклорот останува најдлабокиот и непресушен извор од кој се напојува современата литература.

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиевска-Јаковлева, Лорета. *Фантастиката и македонскиот роман*, Скопје, Институт за македонска литература, 2001.
- Ѓоргиева, Марија. *Фантастиката како револт против устројството на светот во расказите на Хофман и на Гогољ*, Скопје, Литературен збор, бр.3, 2000.
- Кајоа, Роже. *Од бајките до научната фантастика*, Скопје, Разгледи, бр.7, 1972.
- Китанов, Блаже; Марјановиќ, Воја. *Литература за деца и млади*, книга 1, Штип, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, 2007.
- Капушевска-Дракулевска, Лидија. *Во лавиринтите на фантастиката*, Скопје, Магор, 1998.
- Манева, Славка. *Седмичка малата веитеричка*, Скопје, Детска радост, 2001.
- Мицковиќ, Натка. *Литературата за деца и нејзините воспитни можности*, Скопје, Самоуправна практика, 1988.
- Мишиќ, Зоран. *Gde je prava fantastika* (Predgovor u knj. „Antologija francuske fantastike“), Beograd, Nolit, 1968.
- Патлицианковски, Марјан. *Фолклорни демонски суштества*, Скопје, Современост, бр.2, 2005.
- Пенушлиски, Кирил. *Народни приказни*, Скопје, Кочо Рацин, 1964.
- Поповић – Перишић, Нада. *Веитице*, Српска фантастика, Београд, САНУ, 1989.
- Прокопиев, Александар. *Патувањата на сказната*, Скопје, Магор, 1997.
- Сказни*, Скопје, Македонска книга, 1993.
- Тодоров, Светан. *Uvod u fantastičnu književnost*, Beograd, Pečat, 1987.
- Урошевиќ, Влада. *Демони и галакси*, Скопје, Македонска книга, 1988.

THE MOTIVE OF WITCHES IN THE MACEDONIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Abstract: This paper examines the topic of witches in the Macedonian literature for children and youth. This is done by means of representative examples of folk and art literature. Theme of witches is a theme that comes from folklore, from where it moved in the sphere of the supernatural. This theme is also in the literature for adults, especially in fantastic literature, but the effect it causes in the literature for children and young people is quite different. There, this issue does not cause fear, despair and hopelessness, but only a pleasant surprise and wonder.

Kew words: witches, supernatural, reality, folklore.

